

Maria Berényi
Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria

Influența ASTREI asupra culturii române din Ungaria (1861-1918)

„Fiecare națiune se silește neîntrerupt a da
valoare naționalității și limbii sale naționale.”
Andrei Șaguna, 1860

La baza mișcării cultural-naționale a românilor stă îmbinarea luptei sociale, dusă secole de-a rândul, cu ideile avansate ale timpului, exprimate în *Supplex Libellus Valachorum*, în opera Școlii Ardelene, în ideologia revoluției din 1848. Unele dintre mijloacele de manifestare ale acestor idei sunt asociațiile literare și culturale. În intervalul de 1826-1864 în Monarhia habsburgică au luat naștere asociații naționale pentru promovarea diferitelor forme de cultură. Sârbii, cehii, slovacii, rutenii vor înființa la început, societăți savante, săli de lectură, biblioteci, cluburi, prin intermediul cărora să se dezvolte limba și conștiința națională.

Fondată la Sibiu în 1861, Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – ASTRA împlinește în acest an 150 de ani. Este important să avem tăria și bucuria de a sărbători acest eveniment, expresie a prețuirii și gratitudinii noastre pentru întemeietori și fruntași ai Astrei, pentru înfăptuirile lor. De-a lungul existenței sale, acest izvor de solidaritate națională, de înfrățire a tuturor românilor și de propășire a culturii românești, a rămas în conștiința națiunii cu realizări deosebite, care au intrat în patrimoniul cultural național, fiind repere în viața și conștiința românilor: Biblioteca ASTRA, revista “Transilvania”, Școala Civilă de fete, Colecția de tipărituri “Biblioteca poporală”, despărțăminte, cercuri culturale satești, biblioteci populare, prelegeri și conferințe, școli țărănești, publicații.

ASTRA prin rolul care și-l asumă la înființare (1861) devine cea mai cuprinzătoare organizație a vieții cultural-politice românești din Monarhia Austro-Ungară. Primul președinte al ei a fost *Andrei Șaguna*.

Lucrările adunării de constituire a Asociațiunii au avut loc în clădirea Seminarului Teologic. Discursul inaugural rostit de Șaguna în prima ședință a adunării (23 octombrie 1861) începe prin legământul de urmat de toți cei care vor lucra sub cupola Asociațiunii: „Mărturisesc sincer convingerea mea, că eu problema Asociațiunii noastre o caracterizez pe cât de nobilă și frumoasă și unică în felul său astăzi în întreaga națiune din toate părțile unde se află ea, pe atât de serioasă și grea, pentru că cere o perseverență de fier și un sacrificiu din inimă”.

După ce prezintă pe scurt luptele purtate de intelectualii români pentru înființarea societății, face apel la toți cei cu dragoste de neam să se înscrie în rândurile ei și să participe la împlinirea țelurilor pentru care a fost creată această reuniune.¹

Adunarea de constituire a Asociațiunii se încheie prin cuvântul scurt și potrivit al președintelui ales:

„Ne-am adunat în caritate, ne despărțim în caritate. Dea Dumnezeu, ca până la capătul veacului să fie tot așa. Să ne mai întâlnim la masa mamei noastre comune; să ne îndulcim de limba, de naționalitatea și de toate câte sunt ale Românilor. Luați seama, în ce momente și în care epocă viețuim. Popoarele mai înainte au putut trăi fără literatură; iar astăzi așa ceva este curat peste putință. Feudalismul aristocratic s-a delăturat prin dezvoltarea puterii morale și cunoașterea legilor firești; a pășit în locul aceluia egalitatea în drepturi și egala îndreptățire, să nu uităm însă, că puterea minții și a geniului, științele și actele sunt, care în zilele noastre dau

popoarelor tărie și le asigură viitorul.“

Treptat ASTRA și-a creat fondurile de susținere, parte din donații, parte din cotizațiile membrilor, fiind lipsită de orice sprijin din partea statului. A mai administrat câteva fundații: fundația lui Avram Iancu, lui Gheorghe Barițiu, Andrei Mureșianu, Ioan și Zinca Roman, Demetriu Suciu, Ioan Zaicu și soția Viora, etc.

Ioan Zaicu a făcut o fundațiune de 20.000 coroane. El s-a născut în comuna Fizeș comitatul Caraș-Severin. După terminarea studiilor academice din Viena, unde era bursierul Fundației Gojdu, a întreprins mai multe pictări de biserici. Printre altele a pictat și bisericile din *Giula-Vârșand* și *Cenadul-Unguresc* localități în Ungaria de azi.²

Constituind aspirațiile generației secolului al XVIII-lea și inspirându-se din ideologia revoluției de la 1848, promotorii ASTREI au pus temelia unui program de luptă care a deschis perspective largi, în forme și împrejurări noi, vieții național-culturale a românilor de sub stăpânirea Monarhiei Austro-Ungare. Programul detaliat al ASTREI este elaborat de George Barițiu. În jurul asociației s-au adunat toți luptătorii Transilvaniei din toate generațiile. S-a mobilizat mai întâi generația pașoptistă în frunte cu Andrei Șaguna – primul președinte – George Barițiu și Timotei Ciapriu, care au pus bazele ideologiei și activității sale din primii ani. După aceștia a urmat generația memorandistă, apoi reprezentanții generației Unirii. Organul suprem al ASTREI era Adunarea generală. Organul executiv al asociației este Comitetul central. Sediul central e la Sibiu. Ca membri onorari ai ASTREI au fost aleși în primii ani: Aron Florian, Simion Bărnuțiu, Damaschin Bojincă, Petru Moaler Câmpeanu (originar din *Otlaca*), C. Hurmuzaki, Ioan Maiorescu, Al. Papiu Ilarian, Aron Pumnul, Atanasie Șandor, Treboniu Laurea, Brâncoveanu Bibescu, gróf. Csáky György, Kecskeméti Aurél, Mikó Imre, Alexandru Odobescu, C. A. Rosetti, George Sion, N. Ionescu, Grigore Naum, Mihai Kogălniceanu, B. H. Hașdeu, Vasile Urechia, etc. Membru fondator este tot insul care depune la asociație cel puțin o sumă de 200 fl. În 1861 ca membru fondator s-a înscris Al. Șterca Șuluțiu (2000 fl), Andrei Șaguna (1050 fl), George Barițiu (200 fl), Timotei Cipariu (200 fl), George Mocioni (200 fl), Emanuil Gojdu (200 fl).

Secțiunile acesteia au fost concepute, inițial, de liderii Asociațiunii Transilvane pentru a stimula cercetarea în domeniile științelor, artelor, economiei, școlii, pentru a se elabora dicționare, colecții de documente de istorie, etnografie, literatură populară, compendii de științe ale naturii și de medicină, cărți de pedagogie și manuale școlare, cărți de istoria Bisericii Române etc.

Adunările generale se țin anual în diferitele localități ale Transilvaniei, și acestea devin evenimente cultural-politice de răsunet larg. La aceste adunări înafară de transilvăneni, participă și românii de dincolo de Carpați. Dintre cei mai cunoscuți doar câteva nume amintim aici: Al. Odobescu, Mihae Eminescu, Nicolae Iorga, I. L. Caragiale, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Simion Mehedinți, Ioan Bianu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, etc.

În fruntea asociației s-a succedat pînă la Unirea din 1918 nouă președinți: Andrei Șaguna, Vasile L. Pop, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ioan Micu Moldovan, Alexandru Mocioni, Iosif Șterca Șuluțiu, Andrei Bărseanu.³

Pentru ridicarea economică și culturală a satelor ASTRA a înființat numeroase despărțământe și cercuri sătești care au urmat neconținut, prin prelegeri și articole răspândirea cărții agricole și literare, organizarea de școli și biblioteci țărănești, de expoziții de industrie casnică. Pînă în 1904 se fondează 87 de despărțăminte.⁴

ASTRA din 1862 a înființat secții științifice și literare. Până în 1900 a funcționat trei secții: filologică, istorică și secția de științe fizico-naturale. Din 1900 funcționează încă două secții, și anume: secția economică și școlară. Inițial ASTRA a îndeplinit rolul de societate științifică-literară. Un moment însemnat în activitatea de început al ASTRI îl constituie cea de-a doua adunare generală a sa, ținută la Brașov în 1862. Printre altele aici s-a dezbătut

problemele ortografiei și unificării formelor gramaticale ale limbii române. Cu aceste probleme își începe activitatea și Academia Română. Lupta pentru promovarea limbii naționale în secolul al XIX-lea, devine principalul, obiectiv al întregii mișcări naționale din cele trei țări românești. Împrejurările politico-sociale din epoca dualismului austro-ungar, au determinat orientarea activității ASTREI spre masele populare, care s-a impus tot mai mult, după 1870, când Academia Română preia sarcina coordonării activității științifice în toate provinciile românești.⁵

Secția literară editează „Biblioteca populară” din 1890. Această editură populară este una din cele mai răspândite colecții din Transilvania. Apare sub formă de broșuri cu subiecte din viața și preocupările țărănimii, despre grădinarit și legumerit, sfaturi medicale, igienice și juridice. În aceasta ediție apar scrieri și poezii din cei mai cunoscuți literați români din toate provinciile: Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Ion Pop-Reteganul, Petre Ispirescu, Petre Dulfu, George Coșbuc, Ioan Slavici, Ion Agârbiceanu, Octavian Goga etc. Membrii secției au organizat serate literare. Poate nici o altă asociație cu acest caracter, cu excepția „Junimii”, n-a antrenat până la primul război mondial un număr mai mare de scriitori în cadrele ei ca ASTRA. Timp de o jumătate de secol a înmănunchiat tot ceea ce avea mai bun intelectualitatea ardeleană a vremii: istorici, lingviști, pedagogi, economiști, literați, publiciști, profesori, funcționari, meseriași, etc.

Cu timpul, se preciza orientarea activității secțiunilor spre controlul mersului dezvoltării culturale a poporului român, sprijinirea mișcării literare române, conlucrarea la popularizarea științelor, la crearea colecțiilor științifice, la organizarea expozițiilor și a altor manifestări culturale.

Demersul istoriografic ajută la o mai bună înțelegere a istoriei locale, pentru că Asociațiunea, prin sistemul ei organizatoric și prin competența și zelul membrilor care i-au susținut obiectivele, a pătruns în toate colțurile Transilvaniei apoi a Ungariei, astfel că nu poate fi înțeleasă istoria modernă a unei zone sau chiar a unei localități importante fără a o raporta la acțiunile și realizările Asociațiunii.

Implicațiile ASTREI în viața culturală, socială și politică, activitatea despărțămintelor sale și rolul acestora în păstrarea și promovarea culturii și spiritualității românești și în susținerea conștiinței naționale e foarte importantă.

Până în anul 1896, Asociațiunea, atât prin nume, cât și prin structura organizatorică, își desfășura activitatea doar în Ardealul istoric, celelalte regiuni locuite de români aflați sub dominația maghiară rămânând astfel în afara asociației. Cu toate acestea, înființarea Asociațiunii a trezit bucurie și speranță în inimile românilor din Ungaria, care prin înscrierea ca membri cu drepturi depline, participarea la expozițiile organizate de Asociațiune, donarea de cărți și documente, răspândirea de publicații, vor sprijini astfel activitatea Asociațiunii și îi vor duce mesajul și în Ungaria. În rândul celor 212 membri, cât număra Asociațiunea în primul an de existență, se remarcă și numele unor membri din Banat și Ungaria binecunoscuți prin activitatea desfășurată, Andrei Mocioni (membru fondator), Iova Popovici, Aloisiu Vlad, George Popovici, Atanasie M. Marienescu, Pavel Vasici, Emanuel Gojdu, Damsachin Bojincă etc.⁶

Importante donații au făcut românii din Ungaria și pentru fondul inițiat de Asociațiune în vederea înființării unei Academii de drept, pentru menținerea Școlii superioare de fete de la Sibiu, pentru fondul cultural sau pentru cel general. În același timp, ei au sprijinit diferite inițiative culturale, atât prin contribuții cu bani, cât și prin donații de cărți, documente, publicații, obiecte cu valoare istorică. La rândul ei, Asociațiunea a venit în sprijinul românilor din Banat și Ungaria prin acordarea de burse pentru elevii și studenții săraci.

Prima grijă a noilor despărțăminte a fost aceea de a-și crea agenturi în localitățile mai importante și de a înscrie noi membri în Asociațiune. Numărul agenturilor înființate în despărțămintele din Ungaria a fost relativ mic comparativ cu situația din Ardeal.

Paralel cu preocuparea pentru înființarea de agenturi, conducerea despărțămintelor a căutat să înființeze în fiecare agentură câte o bibliotecă populară care să cuprindă lucrări de istorie, geografie, igienă, economie, volume de poezii, nuvele și povestiri ale scriitorilor români reprezentativi.

Majoritatea cărților existente în bibliotecile populare proveneau din donațiile Comitetului Central de la Sibiu, dar au existat și numeroase donații personale făcute de către unii membri ai despărțămintelor. Acestea s-au remarcat și prin susținerea de prelegeri și conferințe cu o tematică variată: economice, istorie națională, port popular, cultură și civilizație românească etc.

Din anii 1890 activitatea ASTREI se extinde și în părțile Ungariei de azi, își desfășoară activitatea prin despărțăminte și agenturi. Lărgirea sferei de activitate a asociației în părțile ungurene este inaugurată de adunarea generală a ATREI de la Lugoj din august 1896. Din 1898 asociația în părțile ungurene își desfășoară activitatea prin despărțăminte și agenturi, organizații ale ASTREI, la nivelul județelor și ale comunelor, subordonate Comitetului Central cu sediul la Sibiu. Scopul despărțămintelor organizate în părțile ungurene era similar cu acelor din Transilvania. Activitatea multilaterală a acestor despărțăminte și agenturi s-a concretizat prin înființarea bibliotecilor sătești, prin inițiative social-artistice (șezători, spectacole literare și teatrale). S-au ținut numeroase prelegeri populare pe teme de economie agrară, vizând în primul rând pomicultura, legumicultura și zootehnica. S-au organizat așa numite școli țărănești.

ASTRA a funcționat și în părțile locuite de românii din Ungaria de azi. Despărțământul din Tinca are din 1912 agenturi în *Micherechi* și *Crîstor*.⁷ În comuna Micherechi în cadrul acestei agenturi a funcționat un cerc de lectură.⁸ Înainte de constituirea agenturei în 1903 îl întâlnim preintre membrii ASTREI pe *Nicolae Roxin*, protopop.⁹ Exponentul vieții culturale din *Micherechi* în acest timp e *Nicolae Roxin*. La cele mai importante manifestări culturale este reprezentantul comunei. În 1911 a participat de exemplu la șezătoarea scriitorilor din Arad. Aici a fost organizată o serată literară, unde au fost prezenți: Nicolae Oncu, Emil Gîrleanu, Octavian Goga, Cincinat Pavelescu, Silviu Dragomir, Cornel Moldovan, Ion Agârbiceanu. La aceasta serată a fost prezentă și *Eugenia Fășie* din *Chitighaz*. Cu prilejul șezătorii scriitorilor români, Cincinat Pavelescu s-a adresat publicului cu un călduros apel, rugându-l ca în semn de pietate pentru marele Eminescu, să contribuie cu ceva la ridicarea bustului plănuț la Sibiu. Printre donatori îl găsim și pe Nicolae Roxin protopop din Micherechi cu 2 coroane.¹⁰

În secolul al XIX-lea dacă era vorba de donații nu s-au retras nici românii din Ungaria de azi. De exemplu în 1878 pentru ostașii răniți în războiul pentru independență dintre românii din Ungaria chitighăzenii au donat mai mult în frunte cu preotul *Iosif-Ioan Ardelean*.¹¹, și aceasta fiind inițiativa ASTREI. Dascălii și preoții români din Ungaria nu numai cu donații a ajutat ASTRA, ci au organizat prelegeri populare și cursuri pentru analfabeți, au participat la adunările generale ale acesteia. Liderii comunelor populate și de români participă la acțiunile mai importante ale ASTREI. În 1905 la adunarea generală ținută la Sibiu – atunci s-a inaugurat Casa Națională a ASREI – a fost prezent Victor Popovici, preot din *Bichișciaba*, Romul Nestor, Traian Marienuț, Iosif Luțai și Lazar Ungureanu din *Cenadul-Unguresc*.¹²

În 1911 despărțământul Sîntmiclăuș a înființat o agentură la *Cenadul-Unguresc*. Din această comună s-a trimis delegați la Blaj (aici a jubilat ASTRA aniversarea de 50 de ani de la constituire) în persoana lui *Nestor Opreanu* și *Ioan Demian*.¹³

În 1904 ASTRA și-a ținut adunarea generală la Timișoara. Printre participanți îl găsim pe avocatul din *Giula*, dr. *Mihai Mărcuș* împreună cu soția și pe doamnele *Mărioara Ovesea*, *Livia Popovici* din *Bichiș*.¹⁴

Și în localitățile române din Bihor a fost o viață culturală activă. Preotul *Vasile Bodor* din *Săcal* a fost membru al ASTREI din 1903.¹⁵ Cu ajutorul ASTREI se constituie o „Concordie” la *Pocei*, în *Jaca* un „Casinou” și în *Apateu* un „Cerc de lectură”.¹⁶

Urmărind procesul istoric ale secolelor al XIX-XX-lea, românii din Ungaria de azi au desfășurat o largă acțiune în direcția dezvoltării vieții culturale în primul rând a creării societăților de lectură și asociațiilor culturale, mulțumită contactului cu ASTRA și cu viața cultural-națională din Banat și Crișana. Prin aceste asociații, alături de școală și biserică și-au menținut limba și identitatea națională.

În a doua jumătate a anilor 1880 din inițiativa și cu ajutorul ASTREI și a Asociației arădene, s-au pus bazele cercurilor de lectură și a reunirilor de cântări în localitățile populate și de români din patria noastră. „*Giulanii*, modul ridicării culturale a neamului nostru, precum și răspândirea ideilor naționale le-au împrumutat de la cele mai vechi societăți culturale din oraș, dar inițiatorii acestei mișcări, făcând teologia la Arad, au avut contact direct și cu „Asociațiunea națională arădeană pentru cultura poporului român.”¹⁷

La 31 ianuarie 1887 preotul *Ioan Bejan* și învățătorul *Ioan Mărcuș* înființează *Societatea de lectură în orașul mare-românesc* din *Giula*. Adunarea de constituire a fost în casa lui *Dumitru Pop*. Cercul s-a înființat cu 103 de membri. Comitetul de conducere era compus din: *Ioan Bejan* președinte, *Ioan Mărcuș* vicepreședinte, *Szénási Guztáv* notar, *Török Gábor* bibliotecar și *Dumitru Pop* casier.¹⁸

Peste doi ani, în 1889, își începe activitatea *Societatea de lectură din orașul mic românesc* din *Giula*, în frunte cu învățătorul *Iosif Ivan*. Aici conducerea societății arăta astfel: *Nicolae Cristo* președinte, *Petru Alb* vicepreședinte, *Török Gábor* notar, *Ilie Precup* casier, *Andrei Dascal* revizor și *Iosif Ivan* bibliotecar.¹⁹

Ambele societăți de lectură la început avea două limbi oficiale, precum membri români și maghiari. Cu timpul numărul românilor crește, precum și programele, ședințele sînt ținute în limba română. Programele cercului din orașul mare-românesc primesc un caracter literar mai accentuat sub președinția poetului giulan *David Voniga* (1893-1895).²⁰

David Voniga (1867-1933) a fost unul dintre cei mai distinși și mai productivi publiciști și scriitori bisericești. S-a născut la *Giula* la 8 septembrie 1867 din părinți țărani. Studiile liceale le-a făcut la *Giula*, *Beiuș* și *Budapeta*, iar cele teologice la *Arad*. După terminarea studiilor s-a dedicat ziaristicii, de care nu s-a despărțit nici după ce în 1900 intrase în tagma preoțească. A colaborat la o mulțime de ziare și reviste. De numele lui se leagă și fondarea unicei reviste române din *Giula* în secolul al XIX-lea. În anul 1894, cu ajutorul profesorului bucureștean dr. *Elefterescu*, scoate săptămînalul *Lumina*. Această revistă doar câteva luni apare. În 1896 *David Voniga* părăște orașul natal. În același an îl găsim la *Timișoara* redactor la *Dreptatea* și *Foaia de duminică*. Mai târziu colaborează la *Tribuna Poporului* din *Arad*, *Tribuna Nouă*, *Controla*, *Revista preoților*, *Luminătorul* și *Banatul*. În 1893 îi apare volumul de pozii intitulat: *Dor și jale*. Îi apare mai multe scrieri pe teme economice, religioase, etice și filozofice. A scris manuale de religie pentru școlile primare și secundare.²¹ *David Voniga* din 1913 a devenit membru al ASTREI.²²

Din inițiativa lui *David Voniga* în orașul mare-românesc din *Giula* în 1894 s-au organizat mai multe serate literar-culturale foarte reușite. Acestea erau ținute de tinerimea română absolventă, în sala cea mare a pavilionului *Göndöcs*. Societățile de lectură pe lângă seratele literare, mai organizează și baluri românești. A avut un mare succes balul românesc organizat în 1889 în *Hotelul Korona*. La aceste baluri au participat și românii din satele apropiate. În 1899 printre alții au participat la această petrecere Doamna *Cornea* din *Chitighaz*, familia preotului

Victor Popovici din *Bichiș*, familia protopopului Nicoale Roxin din *Micherechi*, frații Giulani din *Otlaca*.²³

Sub influența ASTREI și Asociației de la Arad, societăți de lectură, casine, coruri vocale au funcționat în mai multe localități ale noastre în secolele XIX-XX : Societatea de lectură (1872) - *Cenadul-Unguresc*; Reuniunea de lectură (1885) - *Otlaca*; Cor vocal (1886) – *Pocei*; Societatea de lectură (1887) - orașul-mare românesc *Giula*; Societatea de lectură (1889) - orașul-mic românesc *Giula*; Corul vocal român (1890) – *Giula*; Societatea de lectură mixtă (1892) - *Chitighaz*; Reuniunea de lectură "Concordia" (1900) - *Pocei*; Reuniunea română de cântări (1902) – *Bătania*; Casinoul de lectură (1903) - *Jaca*; Cercul de lectură (1903) - *Apateu*.

În satele române din Ungaria cu ajutorul ASTREI și Societății pentru fond de teatru iau naștere și echipe de teatru care funcționau în cadrul cercurilor de lectură și a corurilor vocale.

Precum vedem la sfârșitul secolului al XIX-lea în mai multe părți se fondează cercuri literare, sociale, economice, agricole în rândul românilor din Ungaria de azi cu îndrumarea și după modelul ASTREI. Asociația sibiană are o influență remarcabilă asupra acestora. Cultura românească din Ungaria s-a păstrat și răspândit prin mijlocirea bisericii și a școlii. Aceste instituții au fost ajutate de societățile culturale și de românii mai înstăriți, care formau și constituiau fundații, deveneau mecenajii culturii românești de aici. Constituirea asociațiilor sau fundațiilor culturale este o activitate caracteristică secolului al XIX-lea, cu preponderență, dar și primelor decenii ale secolului XX. Fundațiile și asociațiile, mai ales acelea constituite din inițiativa unor personalități culturale, au avut drept obiectiv și ajutorarea elevilor și studenților silitori, care nu dispuneau de posibilități materiale pentru a-și termina studiile, cu scopul de a contribui la culturalizarea maselor, fortificând conștiința de identitate. Puținii intelectuali și gospodarii mai înstăriți români din Ungaria, erau receptivi și deschiși inițiativelor bisericesti, școlare, culturale și filantropice. S-au atașat mai multor asociații culturale din Bihor și Crișana. Făceau donații umanitare, dădeau bani pentru ridicarea unor busturi ale oamenilor celebri, pentru ajutorarea instituțiilor pedagogice și teologice, pentru edificii culturale.

Aceste pături de români erau abonați la mai multe reviste culturale, erau prenumerații a numeroase cărți. În trecut difuzarea și editarea cărților era ajutată material de mai multe personalități, societăți culturale, mecenajii, etc. La cărți, viitorii cititori se abonau înainte de editare. Așa, editorii și autorii volumelor, aveau o garanție pentru difuzarea publicațiilor și pentru obținerea fondurilor necesare. Aceasta formă de "mecenat colectiv", cum a fost sistemul prenumerațiilor, este mult mai complexă decât o simplă finanțare a editării unei cărți de către un grup de prenumerați. Participarea la o listă de subscripție pentru tipărirea unei cărți echivala cu un act patriotic, iar faptul de a apărea pe această listă, pe lângă ceilalți "prieteni ai Muzelor" constituia un prilej de mândrie pentru cei care se vedeau în felul acesta alături de cei mai reprezentativi oameni de cultură.

Crearea asociațiilor a dinamizat mișcarea cultural-națională, accesul categoriilor sociale de jos, inclusiv a comunității sătești (chiar dacă o face prin elita locală) la actul de cultură. Laicizarea mișcării naționale nu a tras după sine respingerea în bloc, înlăturarea elementelor clericale din mișcarea cultural-națională. Dimpotrivă, biserica, instituție națională cu o organizare ierarhică și funcțională bine precizată, a continuat să reprezinte o componentă importantă în mișcarea de emancipare națională. Nu întâmplător, dintre reprezentanții comunităților noastre la mai multe asociații și manifestări culturale, unul cel puțin (alături de învățător sau notar, dacă acesta era român) era preotul satului.²⁴

Printre liderii și conducătorii ASTREI găsim personalități marcante dintre românii din Budapesta și alte părți ale Ungariei. Mulțumită acestora activitatea Asociațiunii Transilvane e bine cunoscută în aceste părți.

Alexandru Mocioni de Foen, deși bolnav, acceptă la vârsta de 60 de ani funcția de președinte al Astrei deoarece pentru el: „*Asociațiunea este expresiunea unității și solidarității noastre pe tărâm cultural*“, iar „*lupta pentru cultură (pentru cultura adevărată, care nu poate fi decât națională), nu este altceva decât lupta pentru existența națională.*“

În timpul președenției lui Mocioni (1901 - 1904), activitatea ASTREI a înflorit, s-a finalizat elaborarea *Enciclopediei Române* în trei volume (1904) și a început construirea Casei Naționale (1903).

Secțiunile aveau responsabilitatea de a elabora materiale de propagandă culturală prin conferințe, să gireze publicarea lucrărilor în colecțiile de cărți (se înființase Biblioteca Poporală a Asociațiunii, urmau să se înființeze Biblioteca Tineretului, Biblioteca ASTREI), să colaboreze la editarea revistei *Transilvania* și a altor publicații.

În categoria celor mai importante împliniri ale ASTREI, face parte construirea Casei Naționale de la Sibiu și înființarea Muzeului Național. Printre cei mai mari donatori îi găsim pe *Alexandru Mocioni, Zeno Mocioni, Iosif Gall, George Szerb* din Budapesta.

Dintre românii budapestani mulți erau membri ai ASTREI. În 1861 ca membru fondator s-a înscris printre alții: *Alexandru Mocioni, George Mocioni, Emanuil Gojdu.*

Ghenadie Bogoevici, protosinghelul Parohiei Ortodoxe Române din Budapesta a fost unul dintre autorii *Enciclopediei Române*, editată de asociația sibiană. Catedra de limba și literatura română din Budapesta a avut strânse relații cu ASTRA. În 1906 profesorul catedrei, *Ioan Ciocan* a donat 50 de coroane pentru Casa Națională.²⁵ Un alt profesor, *Gheorghe Alexici*, a donat în 1913 Muzeului etnografic al asociației fotografia lui Kajoni, care prima dată a notat jocurile și cântecele românești în secolul al XVIII-lea.²⁶ Apoi în 1904 îl găsim pe *Iosif Popovici*, conferențiarul catedrei, printre membrii corespondenți ai secției literare ale ASTREI.²⁷

În 1914 și românii din Budapesta au vrut să înființeze un despărțământ al ATREI, în frunte cu *Ioan Ciocan*. În fine acest despărțământ nu a luat ființă, fiindcă primul război mondial nu a fost favorabil asemeni inițiative.²⁸

Ca o curiozitate amintesc aici ședința ordinară a comitetului Astra din 7 decembrie 1875. Secretarul II. aduce la cunoștință comitetului, că tribunalul reg. din Buda-Pesta a trimis în copie testamentul lui *George Grabovski* din Pesta, (nepotul cunoscutului mecenat Atanasie Grabovski) din care reiese, că a testat pe seama asociațiunii suma de 400 fl. iar pe seama academiei sum de 300 fl.

Nr.293

Comitetul luând cu plăcere în cunoștință împărtășirea aceluia testament, decide a se împuternici dr. Ioan caval. de Pușcariu din Pesta pentru încasarea sumelor indegitate, în numele asociațiunii.²⁹

ASTRA prin activitatea desfășurată a fost cel mai însemnat factor de solidarizare națională a românilor, iar pînă la înființarea Academiei a suplinit chiar rosturile unei societăți culturale a tuturor românilor. Instituționalizarea culturii în Transilvania și Ungaria, în spiritul principiului de naționalitate, s-a organizat cu inițiativa ASTREI, care avea un nucleu central, în jurul căreia gravitau, mult sau mai puțin dependent, celelalte categorii de instituții.

Prin activitatea desfășurată, ASTRA s-a definit ca un for călăuzitor, un catalizator de energii al cărei rol a fost acela de a promova și de a ridica toată cultura românească, limba și literatura națională, tradițiile și obiceiurile creștinești, arta și civilizația poporului român. Prin

obiectivele mari pe care le-a impus și le-a îndeplinit, ASTRA a contribuit la propășirea vieții materiale și spirituale a satelor românești, la creșterea numărului de intelectuali și la sporirea intelectualității românești.

„Asociațiunea s-a născut – cum afirma cu mult adevăr *Nicoale Iorga* în 1905 – din curentul neîntrerupt spre lumină, care a însuflețit de o sută cincizeci de ani măcar pe Românii din Ardeal și țările ungurești, din iubirea adevărată către popor, căruia îi trebuiau școli tot mai bune și mai românești, pentru a putea sta alături cu alți locuitori ai aceluși pământ. Ea s-a dus la îndeplinire într-o clipă rară, când amintirile unor primejdioase lupte purtate împreună, uniseră în inimi pe credincioșii celor două biserici, rivale întotdeauna, din nenorocire, dușmane, uneori, în care anumite împrejurări au împărțit neamul nostru din acele părți amenințate. De la început Asociațiunea a fost și a lui Șaguna și a lui Șuluțu, și a sibienilor și a blăjenilor, și a uniților și a neuniților.

Și aceasta alcătuiește însușirea ei de căpetenie și cea mai scumpă (...). Unde desbină legea, unește cartea, lumina.“

NOTE

1. Maria Berényi, *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785-1918)*, Budapesta, 1990, p. 92-94.
2. *Poporul român*, 1914, nr. 11.
3. Maria Berényi *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785-1918)*, Budapesta, 1990, p. 92-94.
4. *Transilvania*, 1911, nr. 3-4, p. 482.
5. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 69-128.
6. Maria Berényi *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785-1918)*, Budapesta, 1990, p. 96-100.
7. Viorel Faur, *Date despre legăturile societății „Astrei” din Bihor*, in: „Crisia”, Oradea, 1978, p. 571.
8. *Falusi egyletek, körök címtára és útmutatója*, 1923, p. 25.
9. *Lista membrilor ASTREI*, in: „Transilvania”, 1903, nr. 5-6.
10. *Tribuna*, 1911, nr. 86.
11. P. Abrudan, *Astra – promoatoare a mișcării naționale transilvănene de solidaritate cu România în războiul de independență 1877-78*, in: „Studii și comunicări”, Muzeul „Bruckental”, Sibiu, 1977, p. 107-108.
12. *Tribuna*, 1905, nr. 154.
13. *Românul*, 1911, nr. 158.
14. *Tribuna*, 1904, nr. 174.
15. *Transilvania*, 1903, nr. 5-6, p. 78.
16. Veritas, *A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági Intézményeinek és mozgalmainak ismertetése*, Budapest, 1908, p. 379-386.
17. Maria Berényi, *Aspecte național-culturale din istoricul românilor din Ungaria (1785-1918)*, Budapesta, 1990, p.106.
18. *Békés*, 1887. január 30.
19. *Békés*, 1889. április 21.
20. Maria Berényi, *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea (1821-1918) Documente*, Giula, 1994
21. Maria Berényi, *David Voniga, fondatorul revistei "Lumina" din Giula*, in: „Lumina '95”, p.7-14.

22. *Transilvania*, 1913, nr. 1-4, p. 87.
23. *Békés*, 1889. augusztus 11.
24. Maria Berényi, *Contactul românilor din Ungaria de azi cu viața culturală din Banat și Crisana în secolul al XIX-lea*, in: "Simpozion", Giula, 1996, p. 92-93.
25. *Transilvania*, 1903, nr. 1-2.
26. *Transilvania*, 1913, nr. 7-9, p. 324.
27. *Transilvania*, 1914, nr. 9-11, p. 340.
28. *Transilvania*, 1914, nr. 10-12, p. 507.
29. *Transilvania*, 1876, nr. 9, p. 9.

Abstract

The Influence of the ASTRA on the Romanian Culture in Hungary (1861-1918)

In keeping with the mission assumed at the time of its establishment (1861), the ASTRA became the most comprehensive Romanian cultural and political organization in the Austro-Hungarian Empire. Its various divisions were originally devised to stimulate research in the fields of science, the arts, economy, education, ethnography, for the compilation of dictionaries, collections of historical documents, of folk literature, of compendia of natural science and medicine, of books on education and textbooks, books on the history of the Romanian Church, etc. Gradually, the divisions of the association directed their activities towards the cultural development of the Romanian people, supporting the Romanian literary movement, the popularization of science, the establishment of scientific collections, the organization of exhibitions and of other cultural events.

In the 1890s the ASTRA also began to operate on the present-day territory of Hungary, setting up divisions and agencies. The Tinca division of the ASTRA had, starting with the year 1912, agencies in the villages of Micherechi and Crîstor. The leaders of the villages that also had a Romanian population attended the major events organized by the ASTRA. The association assisted in the creation of a "Concordia" at Pocei, of a "Casino" at Jaca and of a book club at Apateu. The end of the 19th century saw the creation of various literary, social, economic, and agricultural societies belonging to the Romanians living in present-day Hungary, under the guidance and along the model provided by the ASTRA, which exercised a remarkable influence upon the associations operating in Transylvania and in Hungary. Among the leaders of the ASTRA we find some outstanding representatives of the Romanians living in Budapest or in other parts of Hungary, who ensured that the activity of the Transylvanian Association was also known in these parts.

Keywords

ASTRA, culture, Romanians in Hungary, the modern era

(Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX, Coord. Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2011, p. 109-120.)